

Szellem és Tudomány

a Miskolci Egyetem Alkalmazott
Társadalomtudományok Intézetének folyóirata

2026/1-2. szám.

Miskolc-Egyetemváros

Szerkesztőség

Fekete Sándor (főszerkesztő)

Kiss Daniel (felelős szerkesztő)

Graholy Éva (a szerkesztőbizottság titkára)

Szerkesztőbizottság

Szabó-Tóth Kinga (Miskolci Egyetem)

Horváth Zita (Miskolci Egyetem)

Kotics József (Miskolci Egyetem)

Nyíró Miklós (Miskolci Egyetem)

Czibere Ibolya (Debreceni Egyetem)

Loncsák Noémi (Debreceni Egyetem)

Glied Viktor (Pécsi Tudományegyetem)

Ewelina Kancik-Kołtun (Uniwersytet
Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Tomáš Dvorský (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Lukáš Jakobovič (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Peter Dubóczy (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Kiadó

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Alkalmazott Társadalomtudományok

Intézete

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK

Alkalmazott Társadalomtudományok
Intézete

3515 Miskolc-Egyetemváros

Telefon: (46) – 565111/21-84

E-mail: btk.atti@uni-miskolc.hu

ISSN 2062-204X

A lap megrendelhető a szerkesztőség címén, vagy a megadott email címen.

Tartalom

Elmélkedő

Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár, mint public intellectual, avagy tekinthetünk-e közszereplőnek egy történelmi személyiséget?	4
Hegedűsné Veréb Anita: „Ezért az óráért jöttem” A szent három nap kenotikus mélysége a balthasari teológiában	17
Krabák Attila Adrián: A közösségi coach, mint újszerű szereplő a társadalmi felzárkózás elősegítésében?	31
Szabó-Tóth Kinga: Az élet első ezer napja és a korai intervenció programok jelentősége biopszichoszociális keretrendszerben	61

Kitekintő

Fodor Tamás Albert: A tanácsdemokrácia elmélete Anton Pannekoek gondolkodásában – Kritika, alternatíva és gyakorlati koncepció	71
Rabócz Vivien – Fonó Szabolcs: A 20. század történelmének hatása a kelet-közép-európai kereszténydemokrácia sajátosságaira	89
Takács Máté János: Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Iránnal vívott háborújának előzményei a perzsa stratégiai örökség tükrében	115
Udvarvölgyi Zsolt András: A tanzániai választások margójára	129

Overview

Ermidi Argiro Maria: Water Security in a Changing World: A Case Study of Central and Eastern Europe	140
Kenaan Arij: The Role of International Bodies in Solving Conflicts in the Middle East	166
Sergej Sinicyn – Mária Denciová – Gabriel Eštok: An informational narrative on Slovakia's energy dependence on Russian gas	189

Recenzió

Kiss Daniel: Napjaink diktatúráinak logikájáról Anne Applebaum: Autokrácia Rt.	208
--	-----

Kiss Daniel

Napjaink diktatúráinak logikájáról Anne Applebaum: Autokrácia Rt.

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.012>

A politikai rendszerek közötti átmenetek kutatása nem új téma, a politikatudomány számára pedig szinte mindenkor aktualitást is jelent. Empirikus példából nincs tehát soha hiány, és ehhez még nagyon messzire sem kell otthonról tekinteni: Magyarország számára is többször releváns kutatási iránynak bizonyult a tranzitológiai megközelítés, elég csak a rendszerváltás folyamatára gondolni, ami nemes egyszerűséggel autokráciából demokráciává való átalakulást jelentett.

S habár a '90-es évek nemzetközi tudományos irodalma is hasonló folyamatokat vetett latba – a Fukuyama-féle „történelem vége”-felfogás (Fukuyama, 1989) keretében értelmezve azt politikai fejlődésként –, nem kellett túlságosan sokat várni arra sem, hogy a liberális demokrácia alternatívájaként felbukkanó félautokratikus, hibrid, illiberális rendszerek vizsgálata is aktuálissá váljon (Zakaria, 1997). Sőt, e tekintetben ismét nem kellett empirikus példákért túlságosan messzire vándorolni, mivel a Fidesz-KDNP 16 éves alkotmányozó többségű kormányzati ciklusa során is sokan a demokratikus visszacsúszás (*democratic backsliding*) irányából vizsgálták a magyarországi politikai folyamatokat, azt tehát egy demokratikusból autokratikussá történő „tranzitként” értelmezve.

Bármely irányba is történjék ez az átalakulás, mindenképpen fontos értelmezni ennek lépéseit. Ugyanis talán senki nem gondolja azt, hogy egy rendszerváltás egyik pillanatról a másikra véletlenszerűen történik meg, ebből eredően pedig kell lennie bizonyos mozgatórugóknak a folyamatokban, kulcsszereplőknek, döntő cselekedeteknek és intézményi, akár nemzetközi kereteknek, amelyek ezt a procedúrát formálják. Anne Applebaum pontosan erre világít rá az *Autokrácia Rt.* című könyvében, amelynek elsődleges célja a modernkori diktatúrák működési logikájának a felfedése, mégis fontos benne

az, hogy ezt egy szereplők vezérelte folyamat keretében értelmezi, amely azok létrejöttét lehetővé tette és fennmaradását segíti.

A Pulitzer-díjas újságíró és történész már régóta folyamatcentrikus szemlélettel tekint a világ politikai eseményeire és jelenségeire (anneapplebaum.com), ami kétségtelenül adódik hivatásából – a világ legelismertebb lapjainak és folyóiratainak a hasábjain előben tudósíthatott a kelet-európai rendszerváltásoktól kezdve a fentebb már említett demokratizálódás és (re)autokratizálódás lépéseiről. Eddig megjelent könyveiben pedig bár kétségtelenül nagy hangsúly helyeződött a saját régiókra, Kelet-Közép-Európára (már csak azért is, mert mellékesen Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter felesége), mégsem tévesztette szem elől a világ más pontjainak alakulását, amelyek szintén értékes tanulságokkal szolgálhatnak. Az Autokrácia Rt. is abból a szempontból különleges, hogy több olyan politikai rendszer működését mutatja be, amelyekről az európai tudományos közösség jelentős része csupán felületes tudással rendelkezik, legyen szó Venezuela vagy Zimbabwe demokratikus ellenzékéről.

A szerző kiléte már egyébként abból is kitűnik, ha csak végigtekintünk a könyv bibliográfiáján: Forrásai jelentős része a sajtóból származik, elsősorban híreket dolgoz fel, de azokat kiegészíti NGO-k jelentéseivel, hivatalos kormányzati anyagokkal, sőt, kulcsszereplőkkel elkészített interjúkkal is aládúcolja a mondanivalóját, amiből természetesen a tudományos irodalom fontos elméleti és empirikus eredményei sem maradnak ki. Mivel tehát sok esetben primer források alapján dolgozik, így nem túl meglepő, hogy a szöveghez fűzött jegyzetek önmagukban több mint 20 oldalt tesznek ki. A könyv mindezekkel együtt viszont nem is egy túlságosan hosszú olvasmány, köszönetnyilvánítással, formalitásokkal együtt sem tesz ki összesen 250 oldalt. Tömörsege, és az a tény, hogy a mű nem elsősorban a tudományos szféra számára íródott viszont nem vesznek el mondandójának értékéből és információgazdagságából – talán éppen ezek kombinációjának köszönheti, hogy az *Economist*, a *Financial Times*, a *Foreign Affairs*, és a *The Times* is az év könyvének választották az Autokrácia Rt-t 2025-ben.

Rátérve a tartalomra, Applebaum már a bevezetőben leszögezi, hogy a modern, 21. századi autokráciák működésében létfontosságúak a nemzetközi hálózatok, azokat izolálva aligha lehet ma értelmezni. Napjaink diktatúrái ugyanis támogatják egymást, nemcsak a saját túlélésükkel foglalkoznak, hanem más hasonló rendszerek életben tartásával is foglalkoznak, mert a liberális,

demokratikus értékek számukra – minden autoriter rezsimre nézve – veszélyt jelentenek, velük szemben fel kell lépniük és ez mindannyiuk érdeke. Applebaum ebben a keretben értelmezi az orosz-ukrán háborút is, mint egy olyan összecsapást, ami a legszélesebben vett demokratikus világ harca az autokrácia ellen – de ez itt az autokratikus oldal szempontjából hangsúlyos.

Az első fejezet egyfajta történeti távlatból összetöri az olvasóban azt a képet, miszerint két szeparált világról lenne szó: Az említett nemzetközi hálózatokban nemcsak az autokrata segíti az autokratát, de a demokráciák is támogatják az autokráciákat. Applebaum a hidegháborúhoz nyúl vissza, ahol már megkezdődött a liberális demokráciák kapcsolatépítése az autokráciák felé kölcsönös gazdasági előnyök érdekében és egyoldalú politikai hatások reményében – úgy gondolták a kor politikai gondolkodói, hogy az autokráciák ezáltal liberalizálódhatnak, de fordított hatással nem számoltak. A rendszerváltásokat ezután a szerző a például Oroszországban lezajlott pénzügyi, gazdasági változások tükrében nem egy szimpla szabadpiaci átalakulásként, hanem a későbbi autokráciát működtető kleptokratikus mechanizmusok kiépítésének idejeként mutatja be. Máig elengedhetetlen – tartja Applebaum – hogy a nyugati gazdasági partnerek aktív részvételével működő, országokon átívelő „szürkebusiness”, offshore-ügyletek segítik az autokraták gazdagodását azáltal, hogy a kleptokrácia létét inkább nem veszik (akár tudatosan is) figyelembe. Egy orosz tulajdonú céggel történő üzlet ugyanis akkor is Putyint gazdagítja, ha egyébként arra éppen nem terjed ki a szankciók hálója.

A második fejezetben Applebaum kifejti a logikai kapcsolatot a kleptokrácia és a modern autokrácia között. Napjaink diktatúrái vagy hibrid rezsimjei (itt most eltekintve a tudomány számára egyébként releváns rezsimkategorizációs distinkciótól) az egyközpontú hatalomgyakorlás természetéből adódóan gerjesztik a korrupciót, mivel korrupciós tisztviselőket könnyebb irányítani, mint a tisztességeseket. A szerző ezt Venezuela példájával szemlélteti, ahol bár Hugo Chávez egy korrupcióellenes populist platformon került a hatalomba demokratikus úton, a demokrácia erodálásának következménye lett az, hogy maga is egy korrupciós rezsim fejévé vált. Fontos adalékként viszont hozzáteszi, hogy a korrupció nem feltétlenül a kevesek kiváltsága – a csalásokból az egyszerűbb emberek is profitálhatnak (ez az ún. „kleptokrácia demokratizálódása”), ami a társadalom szövetébe mélyebben hatva bontja a rendszer törvényi kereteit: A visszaélés normalizálódása természetes módon

rontja egy demokrácia minőségét. Mindenesetre ezen a kleptokratikus jellegén a modern autokráciák mindannyian osztoznak, a nemzetközi hálózatokat így ennek megfelelően használják fel és más kapcsolódási pontok hiányában, sőt, akár kifejezett ellentmondások fennállásakor is egymás támogatására fordítják. Venezuela példájánál maradva erre világít rá a szocialista latin-amerikai rezsim kooperációja a teokratikus iszlamista Iránnal – ellentmondásaikat felülírja egyrészt a geopolitikai szembenállás az Amerikai Egyesült Államokkal, hatalmi szempontból pedig a szembenállás a liberális demokratikus értékekkel.

A harmadik fejezet a hatalomgyakorlásban az információkontroll jelentőségét és természetét mutatja be. A 20. századi, „hagyományos” diktatúrákban is fontos volt a propaganda, de a 21. századi autokráciákban ez már más logikával működik. Az információszabadság csorbítása az autokráciák érdeke, de az könnyebben működik, ha ugyanezt a demokratikus rezsimekben is propagálja például dezinformációs hadjáratok útján – ezzel ugyanis „megmérgezi” és kevésbé vonzóvá teszi a szemben álló rendszerek nyilvánosságát a saját polgárai számára is. Amiben viszont kifejezetten különböznek a modern diktatúrák a régiektől, az az a stratégiaváltás, miszerint felhagynak az utópisztikus kommunikációval és hatékonyabbnak látják be a realitás alapján álló cinizmus terjesztését – „lehet hogy nálunk nem tökéletesen mennek a dolgok, de máshol sem jobb!”. Egyfajta nihilizmus, beletörődés a modern autokrácia célja, ennek érdekében az ellentmondásokra is épülő hazugságkampányok is hasznosak számukra: Az látszik, hogy ha az információkat a rezsim nem elhallgatja, hanem inkább összezavaró információdömpinggel ködösíti a valóságot, akkor az ember nem jobban vágyik majd a demokráciára, hanem inkább ki akar teljesen vonulni a politikából. Nyilvánvaló hazugságokra pedig nem feltétlenül van ehhez szükség, elég már meglévő ellentéteket felnagyítani és ezzel konfliktusokat szítani, amivel hatékonyan elterelődik az emberek figyelme a hatalom természetéről.

Az autokráciák ilyen módon a demokratikus világot is bomlasztó tevékenységét a világrendszer napjainkbéli átalakulásához köti Applebaum a könyv negyedik fejezetében, ahol rávilágít arra, hogy a kleptokratikus hálózatokon és a dezinformációs műveleteken túl magának a liberális világrendnek a kihasználásával is meg tudták erősíteni pozíciójukat a modern diktatórikus rezsimék. Azt beismeri a szerző is, hogy a szabályalapú világrend túlzottan idealisztikus, de az mégis valamilyen vállaláshoz kötötte az aláírókat. Ezeket a napjainkban egyre fokozódó, szuverenitásvédelem hívószavára épülő

és a kölcsönös tiszteletre apelláló nemzetközi viselkedés szegi meg. Bár tehát valamiféle demokratikus értékekre hivatkoznak az autokráciák is, mégis ezzel Applebaum szerint éppen a demokráciával szembeni túlkapásaik legitimációja a céljuk. A multipoláris világrend propagálása ugyanezt a célt szolgálhatja, mivel ez nemcsak az Amerikai Egyesült Államok hegemoniájának a megkérdőjelezésével jár, hanem a szabályalapú világrend intézményeinek a delegitimálásával is. A nemzetközi szabályok áthágása emiatt az autokráciák érdekévé válik, ezzel viszont egy adott rezsime elnyomása a Freedom House meglátása szerint transznacionálissá válik – Applebaum itt a belarusz repülőgép-eltérítés esetét hozza fel példaként, amikor Lukasenka rezsime egy olyan repülőgép-járatot kényszerített önkényesen leszállásra (és így őrizetbe tudta venni az ellenzék egy prominens szereplőjét aki rajta utazott), amely két Európai Unió ország közötti menetrend szerinti járatként nem állt Fehéroroszország joghatósága alatt. Ugyanígy említi példaként azokat az eseteket, amikor autokratikus rezsimek ügynökei demokratikus országok területén figyelnek meg, vagy akár számolnak le a hazai ellenzékük emigrációban lévő tagjaival. Ezek rendszeressé válása a demokratikus országokban is erősíti azt a percepciót, miszerint a nemzetközi szabályok nem érnek semmit. Ugyanezt a célt szolgálják a tudatos támadások a nemzetközi jog legfontosabb intézményeivel szemben (például ENSZ-erőkkel szembeni atrocitások a szír polgárháború során), de azt sem szabad elfelejteni, hogy a felelősség nem egyoldalú, mert sok esetben ezen szervek alkalmazottai maguk szegik meg azt a jogot, amit képviselniük kellene (ehhez példaként említi Applebaum a palesztin kórházakban tevékenykedő Hamász-katonákat).

Az ötödik fejezet a demokrácia hiteltelenítésének további módjait tárgyalja, ebben Applebaum felhívja a figyelmet arra, hogy a 21. századi autokráciák tanultak az elődeik hibáiból és ismerik a demokratizálódás módjait – ezekkel szemben vívják tudatosan a harcot. A demokratikus mozgalmakat így kiemelt céljuk bemocskolni, lejáratni, árulóknak bélyegezni, idegen hatalmak befolyását sejtetni mögéjük – az elnyomásuk ugyanis csak nyilvánvalóvá tenné az autokrácia szándékait (meg persze a rendszer autokratikus mivoltát), a karaktergyilkosság viszont olyan módon képes lehet megfordítani a percepciókat, hogy az emberek éppen a zsarnok védelmével gondolhatják azt, hogy a demokratikus oldalon állnak. Applebaum itt Zimbabwe példáját említi, ahol egy alulról szerveződő, „grassroots” mozgalom sikerét a rezsime képes volt

elfojtani azzal, hogy idegen ügynököknek bélyegezte a vezetőit. Magyarországon ugyanez a módszer 2026-ban látszólag nem vált be.

A könyv során többször fel-felbukkan hazánk neve, illetve Orbán Viktor illiberális rezsimjének a jellemzői, amelyek sokszor ugyanazt a működési logikát mutatták, amit más „Autokrácia Rt”-k is. Ezért is fontos megjegyezni, hogy rendszerkategorizációs szempontból Applebaum tudatosan nem húz világos vonalakat – nyilvánvalóan más kategóriákról beszélnének egyébként egy orbáni Magyarország és egy putyini Oroszország esetében. Erre viszont a szerző az epilógusban fel is hívja a figyelmet: A hidegháborúval szemben a demokrácia és az autokrácia mai szembenállása más, éppen azért, mert nincsenek világos határvonalak az autokráciák és a demokráciák között. Ellenben ki is jelenti: Ebben a „harcban”, amit a két alternatíva vív, nem autokratikus országok állnak szemben demokratikus országokkal, hanem az autokrata viselkedés a demokratikussal. Applebaum a könyv végén nemcsak tudomást vesz erről a harcról, hanem a maga módján hozzá is kíván járulni, tanácsokkal ellátva a demokratákat, akik felül szeretnének kerekedni az autokratákon. Először: Az átláthatóságért kell dolgozni, hogy ne lehessen elfedni a nemzetközi kleptokrata hálózatokat, amelyek az autokráciákat éltetik. Másodsor: A demokratáknak kooperálnia kell az igazság szolgálatában, hogy a dezinformációt le lehessen győzni. Harmadszor: Diverzifikációra van szükség, hogy ne válhassanak a politikai rendszerek kiszolgáltatottá, amit az autokráciák fegyverként használnak majd fel ellenük.

Végszóként Applebaum beismeri, hogy a teendők nem egyszerűek, de az eseményeket igenis alakíthatónak tartja. Talán tudományos szempontból ez is a legfontosabb tézise a könyvnek: Az autokráciák nem elkerülhetetlen következményei voltak bizonyos történeti folyamatoknak, hanem az egyeduralomra törő aktorok akaratán és cselekedetein múlt a létrejöttük és nyugszik a fennállásuk. Anne Applebaum tehát összességében az ágencia (*agency*) szemszögéből értelmezi az autokratizálódást és konzisztens módon pontosan ugyanebben látja a demokratizálódás lehetőségét is. Intézményi, kulturális, történeti, vagy egyéb tényezők közül tehát a legfontosabbnak a cselekvést tartja a politika alakításában. Nem meglepő így az sem, hogy a szerző legújabb cikkei, amelyek a 2026-os magyarországi kormány- (és rendszer-?) váltást értelmezik, szintén az ágencia felől világítanak rá a változás lehetőségére és esélyeire (Applebaum, 2026). Applebaum szerint tehát a demokráciáért tenni kell. Az Autokrácia Rt. című könyvében is azt hangsúlyozza, hogy bár a

liberális világregrend nem létezik és (többé-kevésbé) autokratikus rendszerekből nincsen hiány, de liberális, demokratikus rendszerek is vannak, és azokat nekünk védenünk kell.

Irodalom

Applebaum, Anne (2025): *Autokrácia Rt.* Budapest: Európa.

Applebaum, Anne (2026): Illiberalism is not Inevitable. *The Atlantic*, 2026. április 12.
Online: <https://www.theatlantic.com/ideas/2026/04/illiberalism-not-inevitable/686778/> (Letöltés: 2026. 05. 01.).

anneapplebaum.com (d.n.): <https://www.aneapplebaum.com/> (Letöltés: 2026. 05. 01.).

Fukuyama, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*, (16): 3–18.

Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6): 22–43.